

УДК 336.71

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РИНКУ БЕЗГОТІВКОВИХ ПЛАТЕЖІВ ПІД ВПЛИВОМ ПАНДЕМІЇ COVID-19: ЗАРУБІЖНИЙ ТА ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД

КОСТОГРИЗ Вікторія Григорівна

к.е.н., доцент кафедри фінансів та банківської справи

Черкаською навчально-наукового інституту

Університету банківської справи

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-8378-5549>

e-mail: kostogryzvg@gmail.com

ТКАЧЕНКО Аліна Юріївна

здобувач Черкаською навчально-наукового інституту

Університету банківської справи

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-8208-154X>

e-mail: alina-tkachenko27@ukr.net

Анотація В статті досліджено сучасні тенденції розвитку безготівкових платежів в Україні та країнах Європейського Союзу; визначено активне прискорення процесів переходу до безготівкових розрахунків під впливом карантинних обмежень та заходів безпеки пандемії COVID-19; з'ясовано основні проблеми проведення безготівкових платежів в Україні в сучасних умовах.

Ключові слова: безготівкові платежі, платіжні картки, платіжна інфраструктура, пандемія COVID-19.

Постановка проблеми. Система безготівкових розрахунків відіграє важливу роль у розвитку економік країн світу, сприяє зменшенню частки тіньового сектору економіки, скорочує витрати на обслуговування грошового обігу, підвищує інвестиційні можливості населення. Активне впровадження цифрових новітніх технологій, зручних для споживача сервісів сприяють розвитку ринку безготівкових

Аннотация. В статье исследованы современные тенденции развития безналичных платежей в Украине и странах Европейского Союза; определено активное ускорение процессов перехода к безналичным расчетам под влиянием карантина и мер безопасности пандемии COVID-19; выяснены основные проблемы проведения безналичных платежей в Украине в современных условиях.

Ключевые слова: безналичные платежи, платежные карты, платежная инфраструктура, пандемия COVID-19.

платежів. Криза, спричинена пандемією Covid-19 суттєво змінила повсякденність, проте прискорила низку вже існуючих тенденцій на ринку безготівкових платежів. Кількість безготівкових розрахунків як в Україні так і в світі останніми роками невпинно зростає і активний перехід до платіжних транзакцій через мережу Інтернеті та з використанням спеціальних програм, пристроїв, мобільних додатків в пері-

од пандемії прискорили перехід людства на безготівкові операції. Тому, дослідження сучасних тенденцій ринку безготівкових платежів з урахуванням впливу пандемії COVID-19 набуває особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наявність наукових публікацій, що досліджують теоретичні та практичні аспекти організації та функціонування ринку безготівкових платежів засвідчує актуальність та значимість даної тематики. Зокрема впливу електронних платежів на реальний сектор економіки присвячено праці А. Кувшинчикова, О. Мельничук, І. Пасічник, Т. Хайлова. Питанням організації та ключових проблем проведення безготівкових розрахунків займалися такі науковці як О. Мельник, А. Богданович, О. Дзюблюк, Трубін, Я. Чайковський. Зокрема І. Пасічник, С. Вязовий, [1] досліджували новітні форми безготівкових розрахунків у контексті підвищення конкурентоспроможності банків. В працях М. Луцик [2] проведено оцінювання впливу масштабу безготівкових операцій на економічне зростання країн.

Проте у світлі сучасних світових тенденцій під впливом пандемії та нестабільності вітчизняної економіки виникає необхідність детальніше дослідити та проаналізувати ключові аспекти даної теми.

Метою даної роботи є дослідження сучасних тенденцій ринку безготівкових платежів в Україні та країнах ЄС, з'ясування впливу пандемії COVID-19 на динаміку безготівкових платежів, визначення основних проблем розвитку безготівкових розрахунків в Україні.

Опис основного матеріалу дослідження. Сучасні світові тенденції за-

свідчують активне зростання обсягів глобальних безготівкових операцій. Зокрема період 2018-2019 років знаменувався найвищим показником зростання обсягів світових безготівкових платежів, що становив майже 14% і з досягнення обсягу 708,5 млрд операцій. Обсяг операцій на ринку безготівкових платежів Азіатсько-Тихоокеанського регіону перевершив обсяг на ринках Європи і Північної Америки і став лідером за обсягом безготівкових транзакцій в 2019 році з обсягом в 243,6 млрд. Зростання було обумовлено збільшенням обсягів використання смартфонів, бурхливим зростанням електронної комерції, впровадженням цифрових гаманців і інноваціями в сфері мобільних платежів. В Азіатсько-Тихоокеанському регіоні лідирують Китай, Індія та інші ринки Південно-Східної Азії зі зростанням обсягів безготівкових платежів 2019 році на 32% [3].

Загальна кількість безготівкових платежів, що включають всі види платіжних послуг в євро зоні на кінець 2019 року становила 98,0 млрд, що на 8,1% більше в порівнянні з попереднім роком і склала 162,1 трлн євро. У 2019 році безготівкові платежі в євро зоні становили 27% у точках продажів (52% у вартісному вираженні). Розширення обсягів безготівкових платежів відбулося переважним чином за рахунок збільшення обсягів карткових платежів, які в 2019 році зросли до 24% за обсягом та до 41% за вартістю. На рис. 1 представлено обсяги безготівкових платежів країн ЄС, що лідирують за кількістю проведених операцій. Першість з використання безготівкових операцій в ЄС належить Великій Британії, в якій на кінець 2019 року було проведено 30,261 млрд плате-

жів. Зростання обсягів безготівкових операцій протягом 2016-2019 років спостерігалось також в Іспанії (на 34,7%), Франції (на 19,16%), Німеччині (на 18,8%) [4].

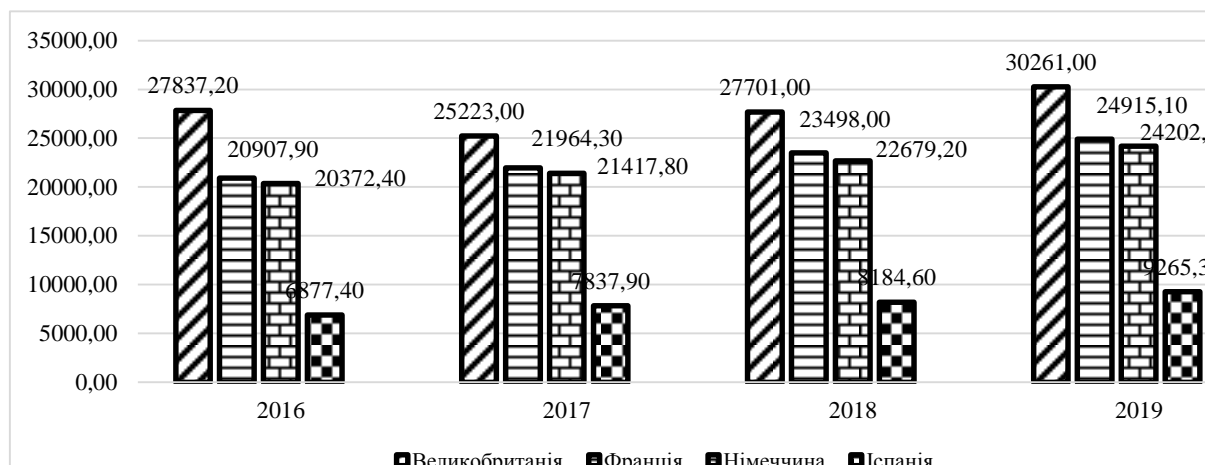

Рис. 1. Динаміка кількості безготівкових платежів в країнах ЄС упродовж 2016-2019 рр., млн шт.

Джерело: угруповано на основі [4]

Карантинні обмеження та заклики безпеки під час пандемії COVID-19 створили додаткові умови для активного переходу від готівки, яка є потужним джерелом перенесення вірусу, до безготівкових способів проведення платежів. На думку члена правління Європейського центрального банку Фабіо Панетти «шок від COVID-19 пришвидшує тенденцію до цифровізації, що привело до зростання онлайн-транзакцій та безконтактних платежів». [5] В ході дослідження VI-SA було з'ясовано, що в Німеччині, незважаючи на невисоку популярність безконтактної оплати, в липні 2020 року 38% респондентів заявили, що з початку кризи COVID-19 збільшили використання даного способу розрахунку, а саме 55% респондентів стверджували, що не контактували ні з спеціалізованими пристроями, ні з готівкою при оплаті. А в порівнянні з аналогічним періодом 2019 року загальна кількість користувачів зросла на 12% [6].

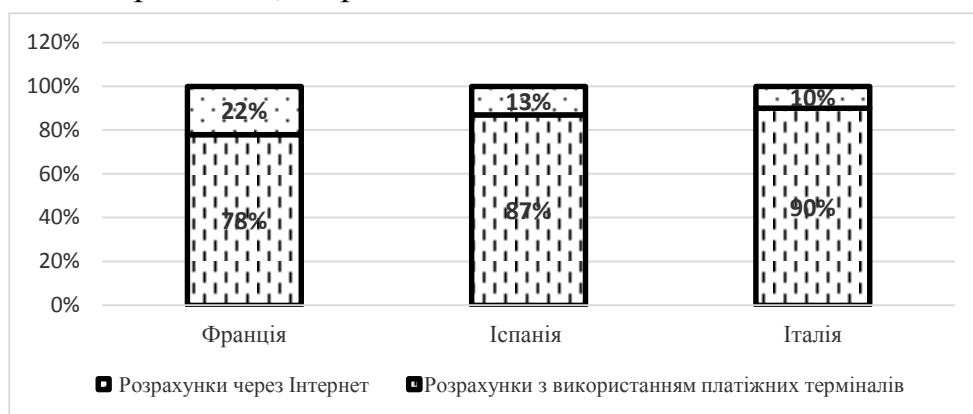
Дослідження проведені ЄЦБ у Франції показали, що в липні 2020 року 39% респондентів скоротили використання готівки, а 49% платять більше безконтактними картками. 44% французьких респондентів вважають, що банкноти є невід'ємним чинником передачі вірусу [7].

Активне проведення безготівкових платежів через безконтактні засоби під час пандемії COVID-19 в країнах ЄС слугує скороченням кількості АТМів, нарощенням кількості POS-терміналів та переходом до платежів онлайн чи в торговельних мережах як із використанням безконтактних карток, так і за допомогою смартфонів та інших NFC-пристроїв, що зумовлено безпекою, швидкістю та зручністю таких операцій. Зокрема, в Іспанії за даними дослідження Cash Report, у суспільстві до коронакризи 87% платежів було здійснено готівкою. Під час пандемії 47% іспанців заявили, що збільшили використання цифрових платежів, і що 48% продовжать роби-

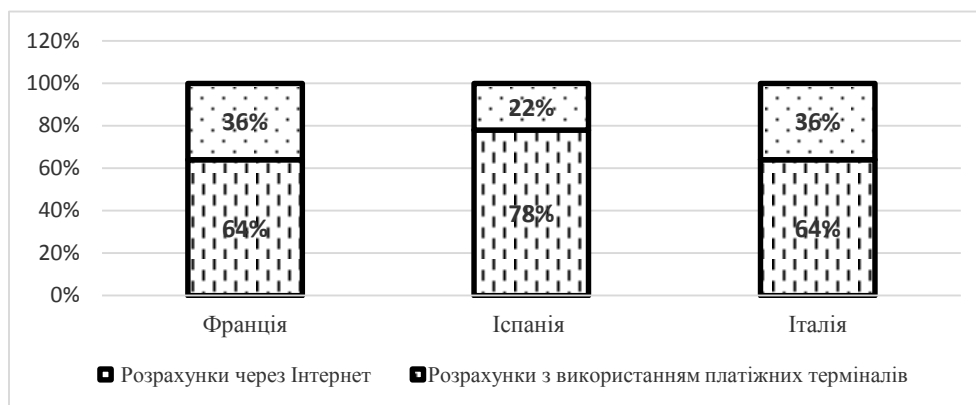
ти це протягом наступних 6-9 місяців. Причому 66% іспанців надають перевагу безконтактним карткам, платежам через мобільні телефони або розумні годинники, які гарантують нульовий фізичний контакт між клієнтом і продавцем [8].

Розвиток цифрових технологій сприяє переміщенню більшості комерційних операцій в Інтернет-середовище. Окрім того, період лок-

дауну, що значно обмежив можливості пересування громадян в європейських країнах став додатковим поштовхом до зростання обсягів безготівкових платежів через мережу Інтернет. За перший квартал 2020 року обсяг платежів через Інтернет в Італії зросли на 26 п.п., Франції 14 п.п., Іспанії 9п.п. (рис.2).

а) 2019 р., %

б) квітень 2020 р., %

Рис.2. Структурний розподіл способів проведення безготівкових операцій в країнах ЄС упродовж 2019 - квітень 2020 рр.,%

Джерело: сформовано на основі [9]

Позитивно на збільшення обсягів безготівкових платежів в країнах ЄС у 2020 році вплинуло збільшення ліміту безконтактних платежів карткою, що не потребують автентифікації клієнта. На кінець 2019 року в Європі було 6

країн, де ліміт безконтактних платежів становив 30 євро і вище. В травні 2020 року вже 17 країн ЄС збільшили безконтактні ліміти до максимального обсягу в 50 євро за транзакцію, а Велика Британія (ліміт 51 євро), Болгарія

(ліміт 51 євро) та Швейцарія (ліміт 76 євро), перевищила його [10].

Окрім того, експерт визнають, що саме пандемія COVID-19, яка принесла невизначеність і нові ризики у світову фінансову сферу, послужила імпульсом для кооперації європейських банкірів. Найбільші 16 фінансових інститутів, з п'яти країн Євросоюзу – Німеччини, Франції, Нідерландів, Бельгії та Іспанії – домовилися про створення власної платіжної системи, яка може стати альтернативною аме-

риканським. Система «Європейська платіжна ініціатива» (Pan-European Payment System Initiative, або PEPSI) передбачає управління всіма формами безготівкових розрахунків з охопленням всієї єврозони [11].

Розвиток безготівкових розрахунків стрімко відбувається і в Україні. Показники виконання основних КПЕ Комплексної програми розвитку фінансового сектору України за 2013 – 2019 рр. представлено в табл. 1 [12].

Таблиця 1

Виконання основних КПЕ Комплексної програми розвитку фінансового сектору України до 2020 року впродовж 2013 – 2019 рр.

Показник	01.01.2014	01.01.2015	01.01.2016	01.01.2017	01.01.2018	01.01.2019	01.01.2020
Рівень готівки в економіці (M0/ВВП)	17,8%	14,6%	13,5%	11,1%	10,3%	9,7%	≤9,5%
Рівень безготівкових розрахунків	25,0%	31%	35%	39,3%	45%	50,3%	55%

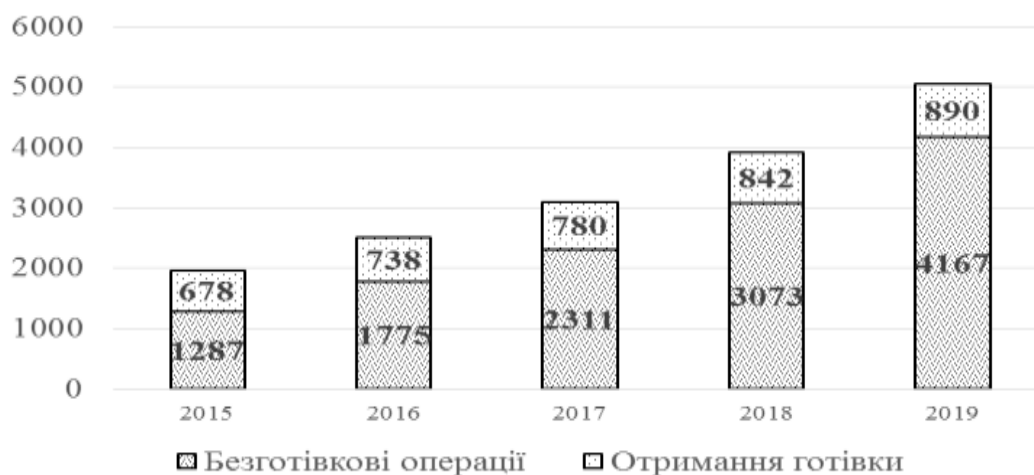
Джерело: [13]

Історично протягом багатьох років в Україні спостерігався чіткий ріст показника M0. За рахунок розвитку системи безготівкових платежів відбувається зменшення рівня готівки в економіці України, зокрема цей показник знизився з 17,8% на початку 2014 року до 9,5% станом на 1.01.2020. Також невпинно зростає рівень безготівкових розрахунків, який за період 2014-2019 років зріс на 30 п.п. й на кінець 2019 року складав 55%. Пандемія та карантинні обмеження пришвидшили зміни в платіжних звичках громадян у бік безготівкових розрахунків. Українці активніше переходять на безготівкові

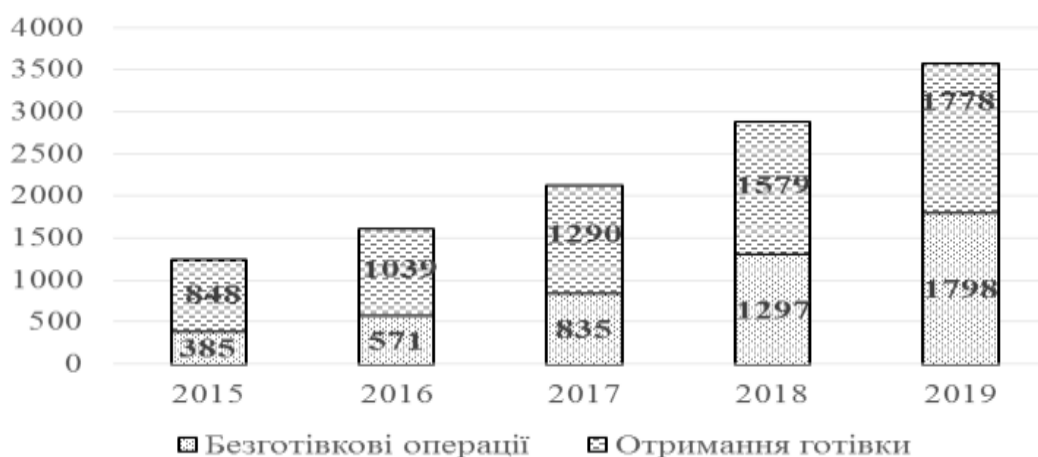
платежі та частіше користуються послугами електронної комерції. Попередньо, впродовж 2015-2019 років відбувалося збільшення обсягу операцій (безготівкових та отримання готівки) з використанням платіжних карток. Так, зростання обсягу операції з використанням платіжних карток, емітованих українськими банками на кінець 2018 року зріс на 26,6%, на кінець 2019 року – на 29,16%. (рис.3). І лише за дев'ять місяців 2020 року, у період пандемії, обсяг зріс на 18,0%, якщо порівнювати з аналогічним періодом 2019 року і становив 4310,2 млн шт., а їхня сума – 2807,9 млрд грн.

За кількістю та сумою в операціях з використанням карток в Україні переважають саме безготівкові операції. За підсумками 2018 року обсяг безготівкових операцій становив 45,1%, на кінець 2019 року – 50,3% і за 9 місяців періоду пандемії 2020 року – 55,2% від суми усіх операцій із картками або 1550,1 млрд грн. Кількість безготівкових операцій становила на кінець 2019 року 4167,1 млн. шт. (82,4%), тобто 82

із 100 операцій із платіжними картками були безготівковими. За період 9 місяців 2020 року цей показник вже досяг 86 зі 100 операцій з платіжними картками. Водночас кількість операцій з отримання готівки з платіжних карток в 2020 році зменшилася на 11,3%, а сума – на 3,3% проти дев'яти місяців 2019 року [14].

а) кількість операцій, млн, шт.

б) сума операцій, млрд. грн.

Рис. 3. Динаміка кількості та суми операцій з використанням платіжних карток упродовж 2015-2019 рр. в Україні

Джерело: сформовано на основі [13]

Карантинні обмеження та заклики безпеки під час пандемії підвищили популярність безконтактних платежів із використанням безконтактних та

токенізованих карток (за допомогою смартфонів та інших NFC-пристроїв). Станом на 1.01.2019 кількість безконтактних платіжних карток в

Україні зросла на 44%, порівняно з попереднім періодом і становила 4,0 млн шт. У 2020 році приріст був також стрімкий, адже у вересні 2020 року для здійснення операцій були використані 11,5 млн безконтактних карток. Це на 51% більше, якщо порівняти з січнем цього ж року. Кількість токенизованих карток, якими українці користувалися для здійснення операцій у вересні 2020 року становила майже 3,4 млн шт. Це на 50% більше, якщо порівнювати з січнем 2020 року [14].

В 2020 році помітно змінюється динаміка структурного розподілу безготівкових операцій за способом проведення (рис. 4.). Згідно з даними НБУ на кінець 2019 р. понад половину кількості безготівкових операцій проводилось з використанням платіжних терміналів (51,2%), їхня сума становила 28,5% усіх безготівкових операцій. Водночас понад третина безготівкових операцій (35,9%) було проведено через мережу Інтернет. За 9

місяців 2020 року структурний розподіл зберігався, проте відбулося нарощення обсягів операцій через Інтернет (36,3%) та переказів з карти на карту (12,3%).

Платіжна інфраструктура безготівкових платежів в Україні продовжує розширюватися. В період пандемії кількість суб'єктів господарювання, які приймають платіжні картки, до кінця вересня 2020 року зросла на третину (на 31,7%) – до майже 316,4 тисяч. Крім того, з початку 2020 року кількість торговельних POS-терміналів також зросла – на 7,9% (до 360,4 тис. од.). Водночас понад 85% від усіх торговельних POS-терміналів забезпечують безконтактну оплату. Кількість платіжних терміналів у торговельній мережі (контактних та безконтактних) у розрахунку на 1 млн постійного населення України на 01 жовтня 2020 року становила 9,0 тис. штук (станом на початок року – 8,4 тис. штук) [13].

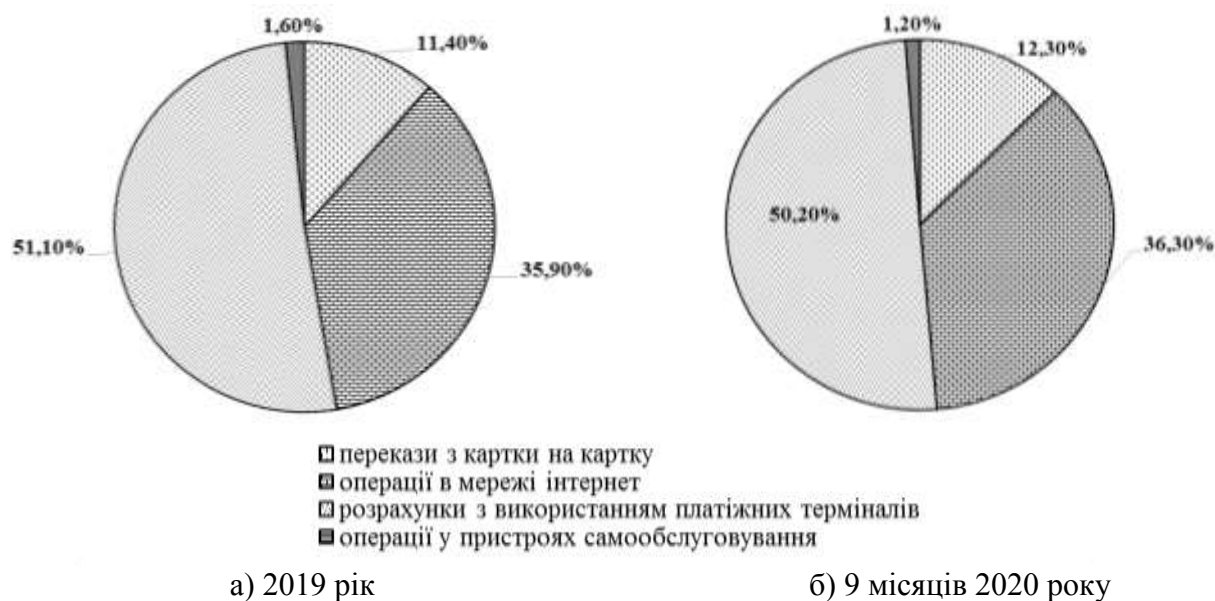

Рис. 4. Структура способу проведення безготівкових операцій з використанням карток в Україні, %

Джерело: сформовано на основі [13-14]

Сучасні тенденції в Україні та в світі причинені карантинними обмеженнями, заходами безпеки в умовах пандемії COVID-19 прискорили тенденції переходу до cashless економіки, проте не знівеливали більшість проблем з якими стикаються як фінансові установи так і населення під час проведення безготівкових платежів. Зокрема, в Україні основними з них є:

- активний перехід до електронних платежів підвищує ризики кібератак та шахрайств, ставить під загрозу процеси обробки та зберіганням фінансової та особистої інформації;

- недостатній рівень доступу населення до платіжної інфраструктури, відсутність достатньої кількості POS терміналів чи інших засобів розрахунку, низький рівень якості або повна відсутність Інтернет з'єднання в певних точках продажу чи сільській місцевості;

- не достатній рівень довіри населення до банківських установ та безпеки використання інноваційних технологічних пристроїв під час проведення банківських операцій;

- не зручності у використанні, недостатній сервіс підтримки пристроїв для проведення безготівкових платежів, ризики втрати можливості

здійснення платежу при повному відключенні електроенергії;

- в період пандемії проблематика тривалості існування вірусів на пластикових поверхнях електронних платіжних засобів та пристроїв масового використання.

Висновок. Сучасні тенденції розвитку економік світу характеризуються подальшою відмовою від готівкового обігу та зростанням обсягів безготівкових платежів. У 2020 році одним з головних чинників впливу на економічні процеси виявився фактор розповсюдження пандемії COVID-19. У відповідь на пандемію відбулись суттєві зміни у життєдіяльності багатьох держав світу, у тому числі і в Україні. Загалом вважаємо, що заходи пов'язанні з безпекою життєдіяльності населення під час пандемії стали додатковим стимулом для розвитку ринку безготівкових платежів. Однак вказані процеси не знівеливали більшість проблем з якими стикаються як фінансові установи так і населення під час проведення безготівкових платежів. Подолання вказаних проблем призведе до активного переходу України до cashless економіки, стане додатковим джерелом залучення коштів населення у національну економіку.

Список використаної літератури

1. Пасічник І.В., Вязовий С.М., Лозовий С.В. Новітні форми безготівкових розрахунків у контексті підвищення конкурентоспроможності банків. *Електронний науково практичний журнал «Інфраструктура ринку»*. 2019. №37. С.637-642.

2. Луцик М. Аналіз ринку безготівкових розрахунків. URL: <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2020/42-2020/32.pdf>. (дата звернення 04.12.2020).
3. Non-cash payments volume URL: <https://worldpaymentsreport.com/non-cash-payments-volume-2/> (дата звернення 04.12.2020).
4. European central bank Statistical Data Warehouse URL: <https://sdw.ecb.europa.eu/reports.do?node=1000001386> (дата звернення 04.12.2020).
5. Panetta F. From the payments revolution to the reinvention of money URL: <https://www.ecb.europa.eu/press/key/date/2020/html/ecb.sp201127~a781c4e0fc.en.html> (дата звернення 04.12.2020).
6. So setzen sich Kontaktloses Bezahlen & Mobil Payment bei uns durch URL: <https://www.ing.de/ueber-uns/wissenswert/kontaktlos-bezahlen/> (дата звернення 04.12.2020).
7. Paiement : le déclin de l'argent liquide en France résumé en 3 chiffres URL: <https://www.moneyvox.fr/actu/82233/paiement-le-declin-de-argent-liquide-en-france-resume-en-3-chiffres> (дата звернення 04.12.2020).
8. Las tarjetas contactless y el móvil destronan al pago en efectivo en España URL: <https://www.itreseller.es/al-dia/2020/09/las-tarjetas-contactless-y-el-movil-destronan-al-pago-en-efectivo-en-espana> (дата звернення 04.12.2020).
9. Weimert M., Saiag A. Covid-19 and european retail payments URL: <https://www.oliverwyman.com/content/dam/oliver-wyman/v2/publications/2020/jun/covid-19-and-european-retail-payments.pdf> (дата звернення 04.12.2020).
10. Contactless card limits on Visa and MasterCard in Europe as of May 2020, by country: Statista URL: <https://www.statista.com/statistics/1117539/contactless-card-limits-of-visa-and-mastercard-in-europe-by-country/> (дата звернення 04.12.2020).
11. Забродина Е. Операция PEPSI URL: <https://rg.ru/2020/07/05/vedushchie-banki-es-sozdadut-sobstvennuiu-platezhnuiu-sistemu.html> (дата звернення 04.12.2020).
12. Чотири роки Реформи фінансового сектору URL: https://fsr.org.ua/sites/default/files/imce/4_roky_reformy_final.pdf (дата звернення 29.10.2020).
13. Річний звіт НБУ за 2019 рік URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/annual_report_2019.pdf?v=4 (дата звернення 04.12.2020).

14. Беззаперечні тренди карткового ринку у 2020 році – розрахунки в Інтернеті та безконтактні платежі URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/bezzaperechni-trendi-kartkovogo-rinku-u-2020-rotsi--rozrahunki-v-interneti-ta-bezkontaktni-plateji> (дата звернення 04.12.2020).